

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 47, Haziran/June 2022, 1-19

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/70251>

ISSN 2791-6812

Ortadoğu'daki Siyasi Olayların Dinî Arka Planı

The Religious Background of Political Events in the Middle East

Yazar Bilgisi Author Information

İlyas AKYÜZOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi, İslâm Tarihi ve Sanatları, Yalova, Türkiye
Asst. Prof., Yalova University, Faculty of Islamic Sciences, Islamic Art and History, Yalova, Türkiye

ilyas.akyuzoglu@yalova.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-8177-8081

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that s/he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij.1029503
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
28 Kasım/November 2021	3 Haziran/June 2022

Öz

Ortadoğu, yaşanan işgaller, savaşlar ve terör eylemleri nedeniyle yüz yılı aşkın bir zamandan beri istikrardan uzak bir coğrafya haline gelmiş durumdadır. Terör ve savaşın mağduru olan bu coğrafya, kaosun esas müsebbibi olan küresel hegemonyaya ait kitle iletişim araçlarının da yoğun propagandasıyla bataklık şeklinde tarif edilmeye başlanmıştır. Terör ve şiddet yüzünden bedel ödemek zorunda kalan bölge halkı ise böylece zihinlerde terörle eşitlenerek bir daha mağdur edilmektedir.

Makale, metot olarak bölgedeki çatışmanın taraflarının zihniyet çözümlerinden yola çıkarak bir durum tespiti yapmaya çalışacaktır. Çünkü olayları sadece petrol ve stratejik enerji kaynaklarının kontrol edilmesi amacıyla girilen askerî mücadele olarak okursak hakikati yakalayamayız. Şunu da göz ardı etmemeliyiz ki Ortadoğu coğrafyasında yaşanan olayların tabii ki çok farklı aktörleri ve teke indirgenmesi oldukça zor olan sebepleri vardır. Bir de bölgedeki istikrarsızlık ve kaos yıllardır devam ettiği ve birbirlerinden tamamen bağımsız etkenler de sürece dahil olduğu için sorunlar girift bir hale gelmiştir. Bundan dolayı olayları hangi bakış açısıyla ele alırsak alalım (siyasi, ekonomik, kültürel, dinî vs.) ortaya koyacağımız teoriye uygun bir gerekçe bulmak çok da zor olmayacaktır.

Çalışmamız bu gerçeği göz ardı etmemektedir. Fakat Ortadoğu'da yaşanan olaylara dikkatle eğildiğimizde, sebepler konusunda, her ne kadar siyasi ve sosyoekonomik gerekçeler ön plana çıkarılsa da bütün aktörlerin meşruiyetlerini aslında dinden aldıklarını görebiliriz. Yani kaosun müsebbibi olan bütün taraflar, açıkça itiraf etmeseler de temelde dinî sâiklerle hareket etmekte, dinî gerekçelerle coğrafyada varlıklarını ikame etmektedirler. Bu aktörlerin birincisi ve dominant olanı Amerika Birleşik Devletleri'dir. Aslında ABD, istediği takdirde hem bölgedeki kaosu bitirebilecek hem de barışçıl yollardan bölgenin kaynaklarını sömürebilecek enstrümanlara sahipken bu yolu tercih etmemesinin sebebi Amerikan siyasetini Ortadoğu'daki siyasi/toplumsal olaylarda taraf olması için yönlendiren Protestan Evanjeliklerdir. ABD'nin Ortadoğu'da yaşanan olaylardaki tutumunu ve uyguladığı politikaları incelediğimizde, Evanjeliklerin eskatolojik hedefleri ile birebir örtüşüğünü görürüz. Bölgedeki siyasi ve sosyal olaylara eskatolojik bir yaklaşımla müdahil olan diğer bir güç odağı ise ideolojik Şîa'dır. Hz. Muhammed'in yegâne mirasçısı olduğunu iddia eden bu düşünce biçimi Ortadoğu'yu kendi ideolojisi çerçevesinde şekillendirebilmek için bölgesel bütün olaylarda açık-gizli roller üstlenmeye gayret etmektedir. Ortadoğu coğrafyasındaki şiddet ve kaosun kaynağı olan üçüncü aktörse, diğer iki aktörün bu coğrafyada tatbik etmeye çalıştığı projelere dolaylı/dolaysız meşruiyet sağlayan, tarihsel olarak da İslâm coğrafyasında her zaman terörü besleyen Hâricî düşünce biçimidir. Hâricî düşünce, çerçevesini kendilerinin belirlediği ve idealize etmiş olduğu İslâmî hayatın dışındaki herhangi bir yorum veya şekli tekfir konusu yapmaktadır.

Makalede bu üç yapı, hedefleri ve Ortadoğu coğrafyasında yaşanan olaylardaki etkileri açısından incelenecektir. Dayandıkları kaynaklar itibarıyla birer dinî mezhep/tarikat/cemaat olan bu üç ideolojinin bölgedeki siyasi olaylarda aktif rol almasının tarihsel ve teorik temelleri ortaya konulacaktır. Tespitler yapılırken ideolojik okumalardan uzak durulacak; olaylar, de facto gerçekliklerden kopuk bir üslupla değil de sebep ve sonuçları itibarıyla anlamlı bir bütünsellik içerisinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Ortadoğu, Siyasi Olaylar, Evanjelik Düşünce, Şîilik, Hâricîlik.

Abstract

The Middle East has been a volatile region for over a century, due to occupations, wars, and acts of terrorism. Being a victim of terrorism and war, this region has been described as a swamp, particularly due to the intense propaganda of the mass media owned by global hegemony, which is the leading cause of the chaos in the area. The people of the region, who are to pay a price because of terrorism and violence, are thus equated with terrorism in others' minds and are further victimized.

This study explores the plight of the region by analysing the mentality of the parties to the conflict in the region. This is because if we consider the events only as a military struggle to control oil and other strategic energy resources, we could hardly find out the truth. We should bear in mind that the events in the Middle East involve a variety of actors and reasons that are difficult to explain from a single perspective. Furthermore, since instability and chaos in the region have been going on for years and completely independent factors are involved in the process, issues have become immensely complicated. Therefore, no matter what point of view we adopt to approach the events (political, economic, cultural, religious, etc.), it would not be hard to find a justification for the theory we suggest.

Our study hardly disregards this fact. However, when we prudently consider the events in the Middle East, we can recognize that all the actors essentially legitimize themselves using religion, although political and socio-economic reasons are brought to the fore. In other words, all the parties responsible for the chaos basically act out of religious motives and establish their existence in the region for religious reasons, although they do not frankly admit it. Foremost among these actors comes the United States of America. In fact, while the USA owns various instruments that could be used, not only to end the chaos in the region but also to exploit the resources of the region through peaceful means, the reason why it does not opt for this is the existence of Protestant Evangelicals, who guide American politics to take sides in the political/social events in the Middle East. An examination of the attitude of the USA in the events in the Middle East and the policies it implements in the region would reveal that they exactly coincide with the eschatological goals of Evangelicals. Another major power that is involved in the political and social events in the region with an eschatological approach is the ideological Shi'a. This line of thinking, which claims to be the sole heir of Prophet Muhammad, struggles to play an open or secret role in all regional events to shape the Middle East based on its own ideology. The third actor, which is the source of violence and chaos in the Middle East, is the Khārijite way of thinking that directly or indirectly legitimates projects that the other two actors are trying to implement in this region, and historically, it has always supported terrorism in the lands of Islam. The Khārijite thought describes any interpretation or behaviour that runs counter to the Islamic life it has created and idealized as blasphemy.

This article examines these three actors in terms of their objectives and their impacts on the events in the Middle East region. It also reveals the historical and theoretical foundations of how these three ideologies, which are religious madhabs/sects/communities in terms of their sources, assume an active role in the political events in the region. While analysing the issues, ideological interpretations are avoided; events are addressed in a meaningful and holistic way in terms of their causes and effects, not in a style that is disconnected from de facto reality.

Keywords: History of Islam, The Middle East, Political Events, Evangelical Thought, Shiism, Khārijism

Giriş

Tarih bilimi için, “insanlığın geçmişten günümüze yapageldiklerinin kayıt altına alındığı bir bellektir” dememiz yanlış bir tanımlama olmayacaktır. Tarih boyunca meydana gelen olayların bir tetikleyicisi/sebebi olduğu da muhakkaktır. Meydana gelen olaylar tarih belleğine kaydedilirken sebep-sonuçları da -insan doğasının merakı gereği- tartışılmış ve bu şekilde kaynaklara girmiştir. Olayların sonuçları rahatlıkla gözlemlenebileceği için bu konuda rivayetçiler ve kaynaklar büyük oranda ittifak halindedirler. Fakat sebepleri ortaya koymak için yapılan çalışmalarda araya bakış açıları (teolojik, teleolojik, ideolojik vd.) ve yorum farklılıkları gireceği için ayrışmalar baş gösterecektir.

Sebeplerin tespiti açısından yeryüzündeki en karmaşık olayların yaşandığı coğrafyanın Ortadoğu olduğunu söylememiz yanıltıcı bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü istatistiksel bir çalışma yapılırsa, bir yılda Ortadoğu'da meydana gelen olayların, dünyanın geri kalanında meydana gelenlerle yarışacak kadar yoğun olduğu görülecektir. Olayların çokluğu ve çeşitliliğinin yanında, ortaya çıkarılan sebepler de aynı şekilde farklılıklar arz etmektedir. Yani Ortadoğu'daki olayların, birbirlerinden ayrıştırılması pek de mümkün olmayan dini, etnik, politik, ekonomik vb. sebepleri muhakkak vardır. Bu iç içe geçmişlik nedeniyle, sebeplerin herhangi birisini merkeze koyduğunuzda ve olayları mantıksal bir dizilime soktuğunuzda karşınıza her biri yek diğerinden daha az inandırıcı olmayan farklı tablolar çıkacaktır.

Her ne kadar sebeplerin benzerliği söz konusu olsa da kanaatimize göre Ortadoğu'daki olayların baskın sebebi dine dayalı ideolojilerdir. Bu ideolojilerin ana aktörlüğünü ise başta Evanjelizm olmak üzere ideolojik Şîa ve Hâricî düşünce biçimi üstlenmektedir. Bu üç ideolojinin çarpışması neticesinde Ortadoğu coğrafyasında büyük katliamlar yaşanmakta, kitleler göç ettirilme ve bölgenin yer altı-yer üstü kaynakları yağmalanmaktadır.

1. Evanjelist Düşünce ve Ortadoğu'daki Siyasi Olaylara Etkisi

Evanjelizm, Yunanca “evanceli” (ευαγγελι) kelimesinden türemiş olup, “müjde” anlamına gelmektedir. Hristiyanlık açısından, Hz. İsa'dan haber vermeleri hasebiyle İnciller birer “evanjel”, bu öğretiyi vaaz edenler de “evanjelist”tir.¹ Evanjelist ismi bazen içerdiği anlam itibarıyla İncil'e dayalı faaliyetlerin tamamını ifade edecek şekilde de kullanılmıştır. Bu nedenle mevcut İncillerin yazarları olan Matta, Markos, Luka ve Yuhanna da “Dört Evanjelist” olarak isimlendirilmiştir. Çünkü bu yazarlar, “İsa Mesih'in mesajını ifade eden metinleri tanrısal bir ilhamla/esinle derleyip yazıya geçirmişlerdir.”²

Günümüzde ABD'deki en etkili dinî grubu teşkil etmekte olan³ Evanjelistler, Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu unsuru olarak kabul edilmektedirler. Evanjelistlerin bütün inanç esaslarının temelini Protestan inancı teşkil etmekle birlikte kıyamete yakın meydana gelecek olan olaylar konusunda ana çizgiden ayrılmaktadırlar. Kıyamete hazırlık konusunda diğer bütün mezheplere nazaran daha aktiftirler ve politikanın bu hazırlıklar

¹ Şener Faruk Bedir, “Reformasyon'dan Günümüze Evanjelist Hristiyanlık”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (18 Haziran 2014): 75.

² Şinasi Gündüz, “Protestan Geleneğinde Yeni Hristiyan Sağı Olarak Evanjelizm”, *VIII. Kur'an Sempozyumu: Günümüz Dünyasında Müslümanlar, 14-15 Mayıs 2005* (Ankara: Fecr Yayınları, 2006), 51.

³ Bedir, “Reformasyon'dan Günümüze Evanjelist Hristiyanlık”, 80.

için önemli bir araç olduğuna inanmalarından dolayı da agresif bir siyaset anlayışı ile hareket etmektedirler.⁴

Kilise doktrininin politik söyleme dönüşmüş olmasından dolayı Amerikan toplumuna etkili bir şekilde nüfuz eden Evanjelikler, insanları kendi doktrinleri doğrultusunda rahatlıkla yönlendirebildikleri için Amerikan siyasetinde baskın bir politik/dinî figür olarak kendilerini konumlandırabilmişlerdir. Amerikan başkanları bu etkinliğin bir sonucu olarak politik karar mekanizmalarını işletirken kendilerini Evanjelikleri dikkate almak zorunda hissetmişlerdir. Bunlardan Ronald Reagan ile baba-oğul Bushlar Evanjelik söylemlere yaptıkları güçlü vurgularla ön plana çıkmış Amerikan başkanlarıdır.⁵

Evanjeliklere göre kıyamete yakın zamanlarda Ortadoğu'da büyük bir kaos (Tribulation) yaşanacaktır.⁶ Şayet yeteri kadar kötülük yoksa o zaman kötülük ve kaos artırılmalıdır ki İsa Mesih'in geliş süreci hızlanabilsin.⁷ Bu kaos esnasında büyük acılar ve felaketler yaşanacak ama gerçek inananlar göğe yükseltileceği için bu acılardan korunacaklardır. Ardından Hz. İsa kurtarıcı olarak yeryüzüne inecek ve inananların ordusunun başına geçerek kâfirlerle Armageddon Savaşı'nı yapacaktır. Bu savaşın sonucunda şeytânî güçler Hz. İsa önderliğindeki inananların önünde hezimete uğrayacaklar ve yeryüzünde bin yıllık barış krallığı tesis edilecektir.⁸

Evanjeliklerin kıyamet öncesi meydana gelecek olan olaylarla ilgili düşüncesinin, bütün Hristiyanların ortak görüşü⁹ olmakla birlikte diğerlerinden onları ayıran özelliklerinin bu konudaki agresif yaklaşımları olduğunu söylemiştik. Bütün bunların ötesinde diğer Hristiyan mezhep ve tarikatlarından onları büyük oranda ayırtıran yegâne özellikleri ise Siyonizm ile olan organik bağlarıdır.¹⁰ Diğer Hristiyan mezhep/tarikat/ekolleri, kıyamet öncesi yaşanacak milenyum periyodunda meydana gelecek olan olayların tanrısal bir ereklilik süreci içerisinde meydana geleceği düşüncesini taşırlarken Evanjelikler, sürecin başlaması ve ilerlemesi konusunda Yahudileri özel bir yere konumlandırmaktadırlar.¹¹

Onlara göre kıyamet öncesinde Yahudilerin Kitâb-ı Mukaddes'te anlatıldığı şekliyle Kudüs merkezli ve arz-ı mev'ûd topraklarını içine alan bir hâkimiyet alanı kurmaları gerekmektedir. Ayrıca kutsal Süleymân Mabedi'nin yeniden inşa edilmesi

⁴ Grace Hallsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak: Armagedon, Hristiyan Kıyametçiliği ve İsrail*. (İstanbul: Kim Yayınları, 2002), 16.

⁵ Gündüz, "Evanjelizm", 58.

⁶ Mustafa Alıcı, "Üç Kudüs: Kudüs'e Siyonist, Evanjelik ve Reel-Politik Yaklaşımlar", *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 6/15 (08 Mayıs 2018): 51.

⁷ Ömer Kemal Buhari, "(Dost) Düşmanlar: Hristiyan Siyonizmde Antisemitizm ve Anti-İslamizm", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/3 (15 Aralık 2019): 1327.

⁸ İncil'de bu savaşın Kudüs'ün kuzeyinde bulunan Har-Megiddo (Armagedon) adlı bir yerde meydana geleceği bildirilmektedir. (Yuhanna, Vahiy, 16)

⁹ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Galip Atasağun, "Hristiyanlıkta Kıyamet Alâmetleri ve Dünyanın Sonu", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (01 Eylül 1998).

¹⁰ Buhari, "(Dost) Düşmanlar", 1322.

¹¹ Mehmet Öztürk, "Trump'ın Kudüs Kararının Bir Analizi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/4 (31 Aralık 2019), 2887; Yusuf Fıncı, "The Expansion of Post-Secular Influence by Christian Denominations such as Christian Zionists", *Journal of Analytic Divinity* 2/3 (15 Aralık 2018), 32; Bedir, "Reformasyon'dan Günümüze Evanjelik Hristiyanlık", 94.

gerekmektedir.¹² Bütün bunlar kutsal kitapta haber verilen ve Mesih'in gelişi öncesinde meydana gelecek olan kehanetlerdir.¹³

ABD'nin özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıdan sonra küresel terörizm ile mücadele adına Afganistan, Irak ve Ortadoğu coğrafyasına direkt ve dolaylı olarak yapmış olduğu askerî müdahaleler terörizmle küresel mücadele, terörün yerinde yok edilmesi, bölgede demokratik yapıların kurulması (Büyük Ortadoğu Projesi) şeklinde lanse edilmişti.¹⁴ Çatışma ortamının sıcaklığı ile olaylar hızla akıp gittiğinden ve sürece karşı çıkanların düşman olarak tanımlanmasından dolayı farklı argümanların dile getirilmesi de pek mümkün değildi. Ayrıca dünya kamuoyu küresel hegemonyaya sahip kitle iletişim araçlarının güçlü desteği sayesinde büyük oranda bu faaliyetlerin gerçekten terörle mücadele için olduğuna ikna edilmişti.¹⁵

Hızla cereyan eden olaylar esnasında sağlıklı bir değerlendirme yapmak için uygun ortam yok iken yaşananların sonuçlarını az çok gördüğümüz veya görmeye başladığımız günümüzden geriye baktığımız zaman karşımıza şöyle bir manzara çıkmaktadır: Afganistan ve Irak işgal edildi; iddia edildiği gibi ne terör örgütleri ortadan kaldırıldı ne de Ortadoğu coğrafyasına refah, huzur ve güvenlik geldi. Aksine o dönemde hedefte sadece 11 Eylül saldırılarının faili olarak gözüken El-Kaide¹⁶ ismindeki bir terör örgütü varken, bugün Ortadoğu coğrafyasında birden fazla terör örgütü, daha geniş bir sahada, eylemlerini daha büyük kitleleri etkileyecek şekilde gerçekleştirebilmekte ve kendileri için kurtarılmış bölgeler oluşturmuş bulunmaktadır.¹⁷ Bunun yanında terörle mücadelede küresel seferberlik ilan eden Amerika Birleşik Devletleri ve destekçi ülkeler, kendi askerlerini çatışma ortamlarına sürmektense PYD gibi bir başka terör örgütü ile iş birliğine girerek onları silahlandırmışlar ve saldırılarında uçak/helikopter gibi hava araçlarına sahip olmayan DAIŞ'e karşı kullanmaları için hava savunma sistemleri bile temin etmişlerdir.¹⁸

Terör örgütlerinin çeşidinin ve faaliyet sahasının artmasının yanında Ortadoğu'da diktatörlükler daha çok güçlenmiş, Arap Baharı ile kısmen özgürlüklerine kavuşmuş olan ülkelerde dahi halklar tekrar darbelerle Arap Baharı öncesi dönemden daha kötü sosyal ve ekonomik şartlar içerisine sürüklenmişlerdir.¹⁹ Yani diyebiliriz ki: Büyük Ortadoğu Projesi'nin, küresel terör tehdidini yerinde yok etmek, diktatör yönetimleri iktidardan uzaklaştırarak baskı altında yaşayan ülke halklarını özgürleştirmek, ılımlı, demokratik

¹² Öztürk, "Trump'ın Kudüs Kararının Bir Analizi", 2888.

¹³ Gündüz, "Evanjelizm", 59.

¹⁴ Ahmet Karagüzel, "Yeni Yüzyılda ABD'nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi", *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 3/2 (13 Eylül 2020): 35-40.

¹⁵ Nur Çetinoğlu Harunoğlu, "Eisenhower'dan Obama'ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74/4 (06 Aralık 2019), 1156; Katerina Dalacoura, "Ortadoğu'da Terörle Mücadele Aracı Olarak Demokrasi: Kandırmaca mı?", *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 8/32 (01 Aralık 2012), 107.

¹⁶ Selim Kurt, "Irak ve Şam İslam Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Rolü", *Ortadoğu Etütleri* 11/2 (30 Aralık 2019): 402.

¹⁷ Fatma Bozan, "Radikal Örgütlerin Ortaya Çıkmasında Batı Politikalarının Etkisi", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)* 2/Special Issue 1 (01 Ağustos 2016), 12; Kurt, "Irak ve Şam İslam Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Rolü", 397; Zülfü Dağdeviren, "İşid'in Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Küresel, Yerel Gelişmeler ve İşid'le Mücadele Stratejisi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31/1 (20 Ocak 2021), 279.

¹⁸ Mehmet Seyfettin Erol - Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 2/2 (27 Aralık 2018): 28.

¹⁹ Karagüzel, "Yeni Yüzyılda ABD'nin Ortadoğu Politikası", 40; Kurt, "Irak ve Şam İslam Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Rolü", 409.

değerlere bağlı ve Batı'yla uyumlu bir şekilde çalışacak hükümetleri işbaşına getirmek gibi bir amacı olmamıştır.²⁰ Bu nedenle konuyla ilgili yapılan değerlendirmelerde Büyük Ortadoğu Projesi'nin "başarısız olduğu" şeklinde yanlış bir kanıya varılmaktadır.²¹

Büyük Ortadoğu Projesi'nin hedefi şayet ABD'nin ve bu projeyi destekleyenlerin ifade etmiş olduğu gibi terörün yok edilmesi ve demokratikleşme idiye neden Ortadoğu halklarını tehdit eden, terörü araç olarak kullanan PYD gibi hükümet dışı örgütlerle irtibata geçip bunlara alan kazandırmaktadırlar?²² Veya neden bölgede seçimle iş başına gelen hükümetlerin askerî müdahalelerle iktidardan düşürülmesine, istikrarsızlık ve kaosa sürüklenmesine sessiz kalmakta,²³ darbecilere de herhangi bir yaptırımda bulunmamaktadırlar?

Bu argümanlardan yola çıkarak diyebiliriz ki, aslında Büyük Ortadoğu Projesi'nin hedefi bölgede kaos meydana getirmektir ve bu kısmen başarılı olmuştur. Çünkü daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Amerikan siyasetinin ana omurgasını teşkil eden yapıya akıl hocalığını yapmakta olan kişiler Evanjelik düşünceye mensupturlar. Bunlar kıyamet öncesi meydana gelecek olan ve sonrasında kutsal krallığın kurulacağı büyük Armageddon Savaşı'ndan önce Ortadoğu coğrafyasında büyük bir kaosun ortaya çıkacağına inanmaktadırlar. Kaos doğal yollardan ortaya çıkmazsa da Tanrı'yı kıyamete zorlamak için bu kaosun suni olarak meydana getirilmesi gerekmektedir.

Amerikan siyasetini teosentrik temellere dayandıran bu türden değerlendirmelere hemen, "ABD'nin kapitalizmin, modern dünya değerlerinin ve demokrasinin taşıyıcısı olması, teokratik bir yapısının bulunmaması, dünyayı dizayn etme gayreti içerisinde olan bir süper güç olması" gibi argümanlarla karşı çıkmaktadır. Halbuki gerek Amerika'nın en örgütlü kesimi olan Evanjeliklerin gerekse bu görüşü gönüllü olarak benimsemiş veya seçmenlerinin çoğunluğunun tercihi yüzünden boyun eğmiş ABD başkanlarının söylemlerine baktığımız zaman, bu dinî argümanların mevcut olduğunu²⁴ ve üretmiş oldukları politikada önemli bir yere sahip olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Jimmy Carter, Ronald Reagan, Donald Trump gibi liderlerin İncil'de kıyamete yakın zamanlarda meydana geleceği ifade edilen kehanetlerle örtüşen söylem ve eylemleri vardır. Örneğin, eski ABD başkanı Jimmy Carter, bir beyanatında, "İsrail'in 1948 yılında kurulmuş olması, yüzyıllardır sürgün olarak yaşayan Yahudilerin en sonunda İncil'de anlatılan topraklara geri döndükleri anlamına gelmektedir... İsrail'in kurulması İncil'deki kehanetin gerçekleştiğini göstermektedir."²⁵ şeklinde konuşmuştur. Başkanlardan bir diğeri olan Ronald Reagan da "Eski Ahit'teki Peygamberlerimize ve Armageddonla ilgili haber verilen işaretlere

²⁰ Amerikan Evanjelizminin tarihsel hedefleri ile ilgili geniş bilgi için Bkz. İlyas Akyüzoğlu, "Politik Hedefleri Açısından Amerikan Evanjelizmi ve Osmanlı Devleti'ndeki Faaliyetleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (15 Mart 2022): 86-111.

²¹ Karagüzel, "Yeni Yüzyılda ABD'nin Ortadoğu Politikası", 43.

²² İskender Karakaya, "Küresel Terörizmle Mücadele: Yerel, Bölgesel ve Küresel Güçlerin IŞİD ile Mücadele Politikaları", *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9/1 (27 Mart 2020): 98.

²³ Song Niu, "İslam Devleti'ne Karşı Mücadelede ABD'nin Obama Yönetimi ile Rusya Arasındaki Uluslararası Oyun", *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 13/26 (30 Ekim 2017): 104; Dalacoura, "Ortadoğu'da Terörle Mücadele Aracı Olarak Demokrasi", 111.

²⁴ 2003'te yapılan araştırmaya göre Evanjeliklerin %76'sı İslâm dininin özgürlükleri kısıtladığını, %72'si şeriatın insan hakları ihlali olduğunu, %66'sı İslâm'ın dünyayı yıkmaya çalıştığını, %70'i ise İslâm'ın şiddet dini olduğunu düşünmektedir. Bkz. Halil Temiztürk, "Anabaptistler ve Osmanlı, İran ve Diyalog Perspektifinden Hristiyan-Müslüman İlişkileri", *Eskiyeji*, 40 (20 Mart 2020): 192.

²⁵ Hallsell, *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak*, 76.

baktığımızda, 'acaba yaşanacakları temaşa edecek nesil biz miyiz?' diye merak ediyorum... inanın bana, bu kehanetler açık bir şekilde yaşadıklarımızı anlatıyor."²⁶ şeklinde heyecanını ifade etmiştir.

Ayrıca son başkanlardan Donald Trump da 6 Aralık 2017 tarihinde Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığını ilan etti. Üstelik dünya devletlerinin tamamına yakınının karşı çıkmasına rağmen BMGK'daki veto yetkisini de kullanarak bu karardan taviz vermedi ve aynı zamanda İsrail'in kuruluş yıldönümüne de denk gelen 14 Mayıs 2018 tarihinde büyükelçiliğini Kudüs'e taşıdı.²⁷ Son olarak da bütün bunları neden yaptığını beyan edercesine Kudüs'teki elçiliğin açılışına John Hagee ve Robert Jeffress isimli iki Evanjelik pastörün kutsama için çağırması.²⁸ Bütün bu söylem ve eylemler, Evanjelizmin Amerikan siyasetine hakimiyetinin ve eskatolojik ajandanın gerçekliğinin önemli birer delilidirler.

2. İdeolojik Şîa ve Ortadoğu'daki Siyasi Olaylara Etkisi

Şîa, kelime olarak taraftar²⁹ anlamına gelmekle beraber terim olarak, Hz. Muhammed'in vefatından sonra halifelik (imâmet) için Hz. Ali ve neslinden olanların Kur'an ve Peygamber tarafından atandıklarına inanan toplulukların müşterek adı olmuştur.³⁰ Günümüzde Şîa'yı ağırlıklı olarak İmâmîyye kolu temsil etmektedir.³¹

Şîa'nın Ortadoğu siyasetinde etkin rol üstlenme arzusunun temelinde sahip olduğu teolojik ve eskatolojik güdüler yer almaktadır. Teolojik güdüden kastettiğimiz Şîa'nın imâmet teorisi'dir. Vahyin başlangıcından itibaren bütün Müslümanlar için peygamberlik otoritesine sahip olan Hz. Muhammed (s.a.s.), Medine site devletinin kuruluşundan sonra Müslümanlar açısından siyasal otoriteyi de temsil etmeye başlamıştı. Yani Hz. Peygamberin şahsında nebevî, siyasî, askerî vd. otoriteler bir araya gelmişti ve bu Hz. Muhammed (s.a.s.)'e has olan bir otorite biçimiydi. Hz. Peygamber'in vefatından sonra bu otorite biçimleri farklı parçalara ayrıldı. Nübüvvet sona erdiği için bu şekildeki birleşik otorite biçiminin başka bir insan tarafından temsil edilebilmesi ihtimali kalmamıştı.

Şîa ise bu nebevî otoritenin ilahi bir belirlenmişlik yoluyla (nassla) Hz. Ali'ye intikal ettiğini iddia etmektedir.³² İmâmet ve velâyetin ilâhî irade ile belirlendiği ve bunun da Hz. Ali'ye tahsis edildiği görüşü Şîa açısından vazgeçilmez bir akide unsurudur. Şîî âlimler bu iddiayı güçlendirecek ne kadar rivayet varsa kendi ideolojileri açısından dikkatle yorumlayarak aksi bir düşünceye mahal bırakmayacak şekilde bir ideoloji örgüsü oluşturmuşlardır. Konu ile ilgili en ilgi çekici örneklerden biri Mâide sûresinin 55. âyetine getirilen yorumdur: Ayette Allahu Teâlâ müminlerin dostlarının kimler olduğunu ifade ederken, "Ey inananlar! Sizin dostlarınız Allah, Rasûlü ve namazını kılıp zekât veren, Allah

²⁶ Ronnie Dugger, 'Does Reagan Expect a Nuclear Armageddon?' Washington Post, 18 April (1984); <https://www.nybooks.com/articles/1984/01/19/reagan-and-the-apocalypse/> (17.04.2022)

²⁷ Öztürk, "Trump'ın Kudüs Kararının Bir Analizi", 2878.

²⁸ Ayşe Tekdal Fildiş, "New Role for Religion in American Politics: How The Evangelical Church is Shaping The Middle-Eastern Politics in Particular in The Israeli Palestinian Conflict", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 27/2 (30 Ekim 2018): 159.

²⁹ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*. (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 8: 188.

³⁰ Ebû'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b Abdilkerîm b Ahmed Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl* (Müessesetü'l-Halebî, 1961), 1: 146.

³¹ Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*, 6. Bs (Ankara: Selçuk Yayınları, 1996), 140.

³² Hamid Dabaşî, *İslâm'da Otorite: Peygamber'in Gelişinden Emevî İdaresine Kadar*. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 22.

karşısında eğilen müminlerdir" şeklinde buyurmuştur. Bu ayette geçen rükû/eğilme fiili müminlerin bir vasfı olarak zikredilmesine ve herhangi bir tahsise gidilmemesine rağmen Şîî âlimler, Ebu Zer'den aktardıkları bir rivayetle burada kastedilenin Hz. Ali olduğunu iddia etmişlerdir. Nitekim Şîî hadis âlimlerinden Kuleynî'nin ve tefsir âlimlerinden Tabâtabâî'nin zikrettiğine göre, Hz. Ali bir gün Mescid-i Nebevî'de namaz kılarken bir dilenci orada yardım talebinde bulunur. Bu esnada Hz. Ali rükû halindedir ve parmağıyla dilenciye işarette bulunur. İşaret üzerine dilenci de gelerek Hz. Ali'nin yüzüğünü alıp gider. Bunu gören Hz. Peygamber, "*Ey Rabbim! Kardeşim Mûsâ (a.s.) sana Yâ Rabbi! Kalbimi genişlet, işimi kolaylaştır, dilimin bağıni çöz ki sözlerimi anlasınlar, kardeşim Harun'u da bana vezir (yardımcı) kıl*" dediğinde, "*biz sana kardeşini yardımcı verdik ki kuvvetlenesin*" diye vahyedildi. Ya Rabbi! Ben de senin Rasûlünüm. Kalbimi genişlet, işlerimi kolaylaştır, Ali'yi yardımcım ve vezirim kıl" şeklinde dua eder. Hz. Peygamber, henüz sözlerini bitirmeden Maide Sûresinin 55. ayeti nazil olur ve Kur'an, Hz. Ali'nin velâyetini bu şekilde kayıt altına alır.³³

Kur'an ayetlerinin yorumlanması ile Hz. Ali'nin velâyeti konusu insanların zihinlerine yerleştirildikten sonra herhangi bir şüpheye mahal bırakmamak adına hadis literatürüne insan aklını zorlayıcı rivayetler dahi eklenmiştir. Hz. Ali'nin, Hz. Peygamberin yegâne mirasçısı, vasisi olduğunu kanıtlamak için üretilmiş rivayetlerin en ilginç olanlarından biri Şîî âlim İbn Tâvûs'un *el-Yakîn* isimli eserinde geçen rivayettir. Burada anlatıldığına göre, Allahu Teâlâ Hz. Âdem'i yarattıktan sonra Hz. Âdem, "*Ya Rabbi! Benden daha çok sevdiğin kimse var mı?*" diye sorar. Allahu Teâlâ cevap vermez. Hz. Âdem üç defa soruyu tekrar eder. Üçüncüsünde Allahu Teâlâ Hz. Âdem'e, "*Evet senden daha çok sevdiğim var ve şayet onları yaratmasaydım seni de yaratmazdım.*" diye cevap verir. Hz. Âdem kendisinden daha çok sevilenlerin kimler olduğunu merak eder ve bunları göstermesini Allah'tan rica eder. Bunun üzerine Allah'ın emriyle melekler aradaki perdeyi kaldırır. Ufukta Hz. Âdem beş kişinin silüetini görür ve bunların kim olduğunu sorar. Allahu Teâlâ, "*Ey Âdem! Bu benim peygamberim Muhammed'dir; diğeri ise peygamberimin amcasının oğlu müminlerin emiri ve vasisi Ali'dir; diğeri peygamberimin kızı Fâtıma'dır, diğeri ikisi de Ali'nin çocukları Hasan ile Hüseyin'dir.*" diyerek bu beş kişiyi tanıtır. Arkasından bir nevi Hz. Âdem'in endişesini gidermek adına "*Ey Âdem! Bunlar senin çocuklarıdır.*" diye ilavede bulunur ve Hz. Âdem de rahatlar.³⁴

Bütün bu anlatılar şunu hedeflemektedir: Hz. Ali'nin önüne geçen diğer bütün devlet başkanları/halifeler Hz. Ali'nin hakkını gasp etmiş kişilerdir. Bu konu Şîî'nin temel inanç doktrinlerinden biridir; inancın konusu olması hasebiyle de herhangi bir şekilde müzakereye açık değildir.³⁵ Dolayısıyla bu doktrin ile hareket eden Şîî örgütler veya bu örgütlerin devletleşmiş hali olan yapılar Evanjelik ve Hâricî kesim inançlıları ile hemen hemen aynı reflekslere sahiptirler.

İmâmet inancı etrafında konsolide olan Şîî topluluklar, kendi ideolojilerinin hâkim olduğu bir devlet arayışı içerisinde olmuşlar ve tarih boyunca İslâm coğrafyasında kurulan

³³ Ebû Cafer Sikatü'l-İslâm Muhammed b Yakub b İshak Küleynî, *el-Usûl mine'l-kâfi* (Tahran: Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, 1388), 1: 288-289; Allame Muhammed Hüseyin b Muhammed b Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fî Tefsiri'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1973), 1: 18.

³⁴ Ebü'l-Kâsım Radiyyüddin Ali b. Musa b. Ca'fer İbn Tavus, *el-Yakîn* (Beyrut: Müessesetu Dari'l-Kitab, 1413), 174-175.

³⁵ Ebu Halef el-Kummi, *Şii Firkalar = Kitabü'l-makalat ve'l-fırak.*, trc. Hasan Onat v.dğr. (Ankara: Ankara Okulu, 2004), 89; Muhammed Rıza el-Muzaffer, *Akaidü'l-imamiyye* (Necef: Matbaatu'n-Nu'mân, 1388), 74.

bütün devletlere karşı isyan etmişlerdir. Kendi devletlerini kurduktan sonra da bütün gayretleri bu inancın Müslüman toplumlar içerisinde yayılmasını ve benimsenmesini sağlamak olmuştur. Bundan dolayı tarihte kurulmuş olan Şîî devletlerin (Büveyhîler, Fatimîler, Hamdânîler vd.) gayrimüslim devletlerle mücadele içerisinde girmek gibi bir öncelikleri olmamıştır.

Günümüzde Şîa'nın devletleşmiş hali İran'dır. İran'ın resmi mezhebi Şîa'nın İmâmîyye/İsnâaşeriyye mezhebidir. İran'ın dünya siyasetinde -özellikle de Ortadoğu coğrafyasında- meydana gelen olaylara vermiş olduğu tepkilere baktığımızda, geçmişte İslâm dünyasında kurulmuş olan Şîî tandanslı devletlerin refleksleri ile aynı olduğunu görürüz. İran devletinin bütün ana gündemi Şîa düşünce biçiminin ve teorilerinin İslâm dünyasına kabul ettirilmesidir.³⁶ Bunu gerçekleştirebilmek için öncelikli olarak Şîa inancını benimseyen ve farklı ülkelerde yaşamakta olan Şîî toplulukları kendi siyasal görüşü çerçevesinde konsolide/domine etmeye çalışmaktadır.³⁷

Günümüzde ideolojik Şîa düşüncesinin Ortadoğu coğrafyasına hâkimiyet ideasını ifade eden bir "Şîî Hilâli" projesinin var olduğu saklanamaz politik/askeri bir gerçekliktir.³⁸ Şîî Hilâli, bölgedeki son gelişmeler dikkatle incelendiğinde, teorik tartışmaların konusu olmaktan daha çok bir reel-politik olarak karşımızda durmaktadır. İran gerek devlet mekanizmasını işleterek gerekse ideolojik Şîî yayılmacılığına destek vererek gerekse de kontrol ettiği paramiliter örgütleri kullanarak Irak ve Suriye üzerinden Lübnan Hizbullah'ının kontrol ettiği alanlara ulaşıp Akdeniz'e açılan koridoru tamamlamaya çalışmaktadır.³⁹ Ayrıca Irak'ın Amerika tarafından işgali sonrasında iktidarın Şîî gruplara teslim edilmesi, Bahreyn'de yaşamakta olan Şîîlerin kitlesel gösteriler düzenlemeye başlaması⁴⁰, Yemen'de Hûsîlerin ülke yönetimine el koyma girişimine İran tarafından verilen direkt ve dolaylı destek⁴¹ Şîî Hilâli düşüncesinin inkâr edilemez kanıtlarıdır.

İran, devletler hukuku açısından kabul edilmeyecek sınır değişiklikleri ile bunu yapmak yerine bölgedeki demografik yapıyı değiştirerek/dönüştürerek de-facto bir durum ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.⁴² Şayet Şîî Hilâli eksenindeki nüfusu Şîîleştirmeyi başarabilirse mezhepsel aidiyet üzerinden bölgeyi kontrol altına almayı düşünmektedir. İran'ın bu konuda Ortadoğu'daki en önemli partneri Lübnan merkezli, şiddet eğilimli, devlet dışı bir aktör (Violent Non-State Actors) olan Hizbullah örgütüdür. Hizbullah, radikal Şîî söylemi benimseyen, Şîî aktivizminin bölgede İran'dan sonraki en önemli temsilcisidir. Lübnan'ın coğrafi olarak İran ile komşuluğu olmamasına rağmen, ortak ideolojik sâikler nedeniyle Hizbullah örgütünün fikirsel şekillenmesinde İran devriminin lideri Ayetullah

³⁶ Girayalp Karakuş, "Iran Real Politics and Political Motivation of Shiite", *Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2020): 112.

³⁷ Nuhu Güngör, "Şîî Hilâlinin Geleceği", *Eskişen*, 9 (28 Haziran 2008): 51; Haris Ubeyde Dündar, "'Medeniyetler Çatışması' Tezi Bağlamında 'Şîî Hilâli' Tartışmalarının Bir Değerlendirmesi", *Ortadoğu Etütleri* 11/1 (01 Haziran 2019): 53; Ergin Güneş, "Şîî Jeopolitiğinde Türkiye ile İran'ın Güç Mücadelesi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74/1 (06 Şubat 2019): 58.

³⁸ Emin Salihi, "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve 'Şîî Hilâli' Söylemi", *Bilge Strateji* 3/4 (01 Haziran 2011): 185; Dündar, "'Medeniyetler Çatışması' Tezi Bağlamında 'Şîî Hilâli' Tartışmalarının Bir Değerlendirmesi", 54.

³⁹ Güneş, "Şîî Jeopolitiğinde Türkiye ile İran'ın Güç Mücadelesi", 63.

⁴⁰ Güneş, "Şîî Jeopolitiğinde Türkiye ile İran'ın Güç Mücadelesi", 59.

⁴¹ Dündar, "'Medeniyetler Çatışması' Tezi Bağlamında 'Şîî Hilâli' Tartışmalarının Bir Değerlendirmesi", 56.

⁴² Karakuş, "Iran Real Politics and Political Motivation of Shiite", 114.

Rûhullah Humeynî'nin büyük etkisi olmuştur.⁴³ Hizbullah'ın lider kadrosu, İran'ın ve dolayısıyla Şîa'nın kutsal dini merkezlerinden olan Kum ve Necef'teki nüfuz sahibi otoritelerinden eğitim almış kişilerden oluşmaktadır.⁴⁴

İran'ın Suriye'deki olaylara olan müdahilliğinin temelinde de aynı ideolojik sâikler vardır. Aslında Suriye toplumu çoğunlukla Sünnî'dir. Buna rağmen azınlık konumundaki Nusayrî inancına mensup Hafız Esed'in 1971 yılında Suriye'de iktidarı ele geçirmesi Şîî kanaat önderleri tarafından önemli bir fırsat olarak görülmüş ve kendileri açısından kazanca dönüştürmek için yoğun bir faaliyete girişmelerini tetiklemiştir. Nusayrîlik, aslında temel İslâm inancından hatta Şîa inancından ayrışan esaslara sahiptir. Fakat bütün farklılıklara rağmen özellikle Lübnan Şîîlerinin lideri olan ve Lübnan Yüksek Şîî İslâm Meclisi Başkanlığını da yürüten Seyyid Mûsâ es-Sadr'ın ciddi çabaları neticesinde 1972 yılında Suriye ve Lübnan'daki Nusayrî/Alevî din adamları toplanarak Suriye Nusayrîliğinin/Alevîliğinin Şîa'nın bir kolu olduğunu beyan eden beyannameyi ilan etmişlerdir. Daha sonraki süreçte de yine Seyyid Mûsâ es-Sadr'ın gayretleri ile bu durum resmiyet kazanmıştır.⁴⁵ Aslında iki ülke rejimleri arasında, derin ideolojik-siyasi arka plan okumalarını gerektirmeyecek ve de dışarıdan çok rahatlıkla gözlemlenebilecek ciddi farklılıklar mevcuttur. Ama iki ülke arasında mezhepsel aidiyet üzerine inşa edilen ilişkiler, siyasetin pragmatist zemininde bazen zayıflayarak bazen de güçlenerek günümüze kadar gelmiştir. Ortadoğu coğrafyasında güçlü bir aktör olan İran Devleti'nin siyasal desteği, Suriye'deki Nusayrî rejiminin ayakta kalabilmesi için önem arz etmektedir. Çünkü İran açısından Suriye rejimi, Lübnan Hizbullah'ı ile arasında köprü işlevi görmesi ve "Şîî Hilâlî" ideasının gerçekleşebilmesi için önemli bir kilit taşıdır.

Bu nedenle Tunus'ta başlayan Arap Baharı sürecinde İran rejimi Arap ülkelerindeki halk hareketlerini desteklerken, olaylar Suriye'ye sıçrayınca aniden karar değiştirip rejimin yanında güçlü bir şekilde yer almıştır. Suriye'deki rejimin düşmesi durumunda kendisinin stratejik hedeflerinin tehlikeye gireceğini düşünen İran, Beşşâr Esed yönetimini ayakta tutabilmek için Şîî hinterlandında⁴⁶ yer alan bütün insan kaynaklarını kullanarak Lübnan, Irak, Pakistan, Afganistan coğrafyasından topladığı milisleri Suriye'ye yığmıştır: İran/İrak/Lübnan Hizbullah'ı, Zülfikar Tugayı, Nucebâ Hareketi, İmam Hüseyin Tugayı, Mehdi Ordusu Fâtimiyyûn Tugayı⁴⁷ vd. İran tarafından toplanan ve Suriye rejimiyle beraber birçok katliama imza atan Şîî militarist örgütlerdir. İran Devleti, Suriye'de çatışmalara katılan Afgan, Pakistan Şîîlerine araba, ev ve İran pasaportu vermektedir.⁴⁸

3. Hâricî Düşünce Biçimi ve Ortadoğu'daki Siyasi Olaylara Etkisi

Hâricîlik, İslâm tarihine özel ilgi duyanların dışında ülkemizde geniş halk kesimlerince içeriği itibarıyla fazla bilgi sahibi olunan bir kavram değildir. Bunun yerine daha çok iç savaş yaşanan İslâm ülkelerindeki silahlı gruplar için kullanılan radikal ve selefi

⁴³ Mustafa Yetim, "Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şîî Aktivizmi: Hizbullah'ın Fikirsal ve Örgütsel Zemini", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 2/2 (18 Nisan 2016): 61, 68.

⁴⁴ Yetim, "Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şîî Aktivizmi", 75.

⁴⁵ Ahmet Sonay, "20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmîyye-Nusayriyye İlişkisi", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (25 Temmuz 2021): 849; İrem Bilgetürk, "İran'ın Suriye Politikası Bağlamında Şîilik ve Şîî Milisler", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 2/2 (27 Aralık 2018): 399.

⁴⁶ Salihî, "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve 'Şîî Hilâlî' Söylemi", 187.

⁴⁷ Mehmet Erkan Killioğlu, "Suriye İç Savaşı'ndaki Afganlar: İran Devrim Muhafızları Fatimiler Tugayı", *Ahi Evran Akâdemi* 2/1 (30 Haziran 2021), 14.

⁴⁸ Bilgetürk, "İran'ın Suriye Politikası Bağlamında Şîilik ve Şîî Milisler", 409.

kavramları (özellikle de medyanın yoğun bir şekilde kullanma tercihi nedeniyle) bilinmektedir. Halbuki ne radikal ne de selefi kavramı Hâricîliğin yerini tutamaz.⁴⁹ Çünkü Hâricîlik, İslâm dünyasında yaşanan politik dönüşümler sonrasında örgütlenmesini tamamlamış ve yerel dinamiklerden beslenen bir tür anarşik yapılanmadır: Yereldir, çünkü bedevîlik kültürü ile yakın ilişkilidir; anarşiktir, çünkü sadece işgal güçlerine değil Müslüman dahi olsalar kendileri gibi düşünmeyen idarecilere karşı da silahlı isyanı meşru görürler.

Çalışmamızın ana konusu Hâricîliğin ortaya çıkışı, tarihsel gelişimi, önemli temsilcileri, fırkaları şeklinde olmadığı için biz burada Hâricîlik zihniyetinin, düşünce biçiminin ne olduğunu anlamaya çalışacağız. Ayrıca hedefimiz Ortadoğu coğrafyasında yaşanan siyasi olaylarda Hâricî düşünce biçiminin ne tür etkilerinin olduğunu ortaya koymak olduğu için Hâricî zihniyetini betimleyen önemli olayları referans olarak alacağız.

Kaynaklar, Hâricîlerin tarih sahnesine çıkışının Siffin Savaşı esnasında olduğunu ifade etmektedirler. Rivayetlere göre, hilâfet görevini üzerine alan Hz. Ali, kendisine biat etmeyen Şam Valisi Muâviye b. Ebî Süfyân'ı itaat altına almak için ordusuyla Kûfe'den Şam'a doğru yola çıkmıştı. Bunu haber alan Muâviye b. Ebi Süfyân da kendi destekçilerinden oluşan ordusuyla Şam'dan ayrılmış ve her iki taraf Siffin bölgesinde karşı karşıya gelmişlerdi. Savaşta Hz. Ali'nin ordusu üstünlük kurmaya başlayınca Muâviye b. Ebi Süfyân, komutanı olan Amr b. Âs'ın tavsiyesiyle orduya Kur'an sahifelerini mızrakların ucuna asma emrini verdi ve karşı tarafa Kur'an'ın hakemliğine başvurulması kaydıyla savaşmaktan vazgeçeceklerini söyledi. Hz. Ali, bunun bir hile olduğunu ısrarla belirtti fakat askerlerinin bir kısmı onu dinlemeyerek savaşmaktan vazgeçtiler. İsrar ederse kendisine karşı da savaşacaklarını söyleyerek Hz. Ali'yi tehdit edenlerin⁵⁰ daha sonra bu fırkaya önderlik edecek olan Mis'ar b. Fedekî et-Temîmî, Zeyd b. Husayn et-Tâî olduğu ifade edilmektedir.⁵¹

Hâricîlerin tarih sahnesine çıkışları bu olayla ilişkilendirilmektedir. Fakat Hâricîliğe, Siffin Savaşı esnasında bir anda ortaya çıkan oluşum nazarıyla bakmak yanıltıcı olacaktır. Nitekim Siffin Savaşı'ndan geriye doğru gittiğimiz zaman kaynaklarda, "Hâricîlik, aslında daha önceden de var olan bir zihniyetin Siffin'de vücut bulmuş halidir" dememize delil teşkil edecek bir olaydan bahsedilmektedir. Rivayete göre Huneyn Savaşı'nda Müslümanlar galip geldiklerinde elde edilen ganimeti Hz. Muhammed (s.a.s.) gaziler arasında paylaştırırken yanına Temîm kabilesinden Zülhüveysıra isminde biri gelir. Aralarında geçen diyalog, daha sonra Hâricîleri betimleyecek zihniyeti ele vermektedir. Anlatıma göre ganimet taksimi esnasında Rasûlullah'ın yanına gelen Zülhüveysıra kaba bir şekilde Hz. Peygamber'e, "Âdil ol ey Muhammed" diye seslenir.⁵² Bu kabalığa öfkelenen

⁴⁹ Kadir Gömbeyaz, "Hâricîlerin Günümüzdeki Devamı İbâdîler mi, Selefilere mi? Metodik Bir Tartışma", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2016): 78.

⁵⁰ Bu konu ile ilgili olarak Adnan Demircan, Hz. Ali'yi tahkime zorlayanların Hâricîler olmadığını, onların savaşa devam etme taraftarı olduklarını ordudaki diğer askerlerin ısrarıyla savaşın durduğunu söylemektedir. Bkz. Adnan Demircan, *Hâricîlerin Siyasî Faaliyetleri*, 3. Bs (İstanbul: Beyan Yay., 2021), 219.

⁵¹ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 2. Bs (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 5: 49; Ebû'l-Hasan İzzuddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitab el-Arabi, 1997), 2: 668; Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun el-Hadrami el-Magribi İbn Haldûn, *Târîhu İbn-i Haldûn*, thk. Halil Şahade (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 2: 632.

⁵² Kur'an-ı Kerim'de de onların bu özelliklerine vurgu yapan (iyi olanlar istisna tutulmuştur) birçok ayet mevcuttur. Örneğin, Tevbe Sûresi'nin 97. ve 98. Ayet-i kelimelerinde bedevîlerin içerisinde inkarcılık ve iki

Hz. Peygamber, “*Ben adil olmayacağım da kim adil olacak?*” diye karşılık verir. Hatta Hz. Ömer bu şahsı kabalığı dolayısıyla cezalandırmak ister fakat Hz. Peygamber müsaade etmez. Ardından da o şahıs hakkında şöyle bir ifade kullanır: “*Bunun ileride öyle taraftarları olacak ki çok dindar oldukları halde okun yayından çıkışı gibi dinden çıkacaklardır*”.⁵³ Bir rivayete göre Zülhüveysıra olarak zikredilen kişi aslında Hz. Ali’ye isyan eden Hâricî liderlerden Hurkûs b. Zühayr es-Sa’dî’dir.⁵⁴ Sıffin Savaşı sonrasında Hz. Ali’nin ordusundan ayrılan ve Hâricî olarak isimlendirilen bu grup, aşırılıklarıyla ve toplumda büyük korkuya neden olan terör eylemleriyle anılmışlardır.⁵⁵ Bunun üzerine Hz. Ali bir ordu hazırlamış üzerlerine yürüyerek Nehrevan denilen yerde onları bozguna uğratmıştır. Liderleri Abdullah b. Vehb de çatışmalar sırasında öldürülmüştür.⁵⁶ Ardından Hâricîler intikam arayışı içerisine girmişler ve suikast kararı almışlardır. Bu karardan sonra İbn Mülcem adındaki Hâricî suikastçı Hz. Ali’yi hedef alarak şehit etmiştir.⁵⁷ Dolayısıyla, Hâricîlik aslında zihniyet olarak zaten mevcuttu fakat silahlı ve organize bir muhalif grup olarak tarih sahnesine çıkışları Sıffin Savaşı sonrası olmuştur dememiz daha doğru bir tanımlama olacaktır.

İslâm dünyasının fetihlerle hızla büyümesi, sosyoekonomik yapının Hz. Peygamber döneminden oldukça farklılaşması, beraberinde bazı sosyal değişimleri de getirmişti. Yaşanan sosyal değişimleri İslâm’dan geriye gidiş olarak algılayan birtakım gruplar, bu durumu aynı zamanda kendi statüleri açısından da bir tehdit olarak algılamışlardı. Hz. Osman dönemi ile ilgili tepkilerinin büyük oranda bu çerçevede olduğunu söylememiz mümkündür. Özellikle Hz. Osman’ın hilâfetinin son altı yılında meydana gelen olaylarda yükselen tepkilerin baş aktörlüğünde bu kesimler ve temsilcileri yer almaktaydılar.⁵⁸ Meydana gelen değişimden birinci derecede Hz. Osman’ı sorumlu tutuyorlardı. Ona karşı öfke doluydular ve onu sahâbî dahi kabul etmiyorlardı.⁵⁹

Hâricîler, devlet yönetimi konusunda eşitlik ilkesini idealize etmişler ve bunu bozabileceğini düşündükleri herhangi bir değişime karşı da büyük direnç göstermişlerdir. Onlar, özellikle Hz. Peygamber’den nakledilen “Habeşli bir kölenin dahi halife olabileceği”⁶⁰ mealindeki hadîsi kendileri için rehber edinmişlerdir. Onlara göre, devletin

---

yüzlükte ileriye gidenlerin bulunduğundan, Allah’ın, Resûlü’ne bildirdiği sınırları tanınamaya yakın olduklarından, hayır yolunda yapacakları harcamayı angarya saydıklarından bahsedilmektedir.

⁵³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakîd el-Eslemî Vâkîdî, *el-Megâzî* (Beyrut: Daru’l-A’lemî, 1409), 3: 948; Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî Ebû Muhammed Cemaluddîn İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ v.dğr. (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955), 2: 496; Taberî, *Tarihü’t-Taberi*, 3: 92; Ahmed b. Ali b. Hacer Askalânî, *el-İşâbe fi temyizi’s-şahâbe* (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1995), 2: 343.

⁵⁴ Askalânî, *el-İsabe fi temyizi’s-sahabe*, 2: 343.

⁵⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Hâşimî İbn Sa’d, *eş-Tabakâtü’l-kübrâ = Kitâbü’t-Tabakâti’l-kebir*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 5: 245; Taberî, *Tarihü’t-Taberi*, 5: 81; İbn Haldûn, *Târîhu İbn-i Haldûn*, 2: 639.

⁵⁶ Ebû’l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî, 1. Bs (Kahire: Dâru Hicr li’t-Tıbaa ve’n-Neşr, 1997), 10: 588; İbn Haldûn, *Târîhu İbn-i Haldûn*, 2: 640.

⁵⁷ Taberî, *Tarihü’t-Taberi*, 5: 145; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 2: 739; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 11: 14.

⁵⁸ Demircan, *Hâricîlerin Siyâsî Faaliyetleri*, 209.

⁵⁹ “Abû Sa’id Muhammed b. Sa’id al-Kalhâtî’ye Göre Hâriciliğin Doğuşu / Muhammed Kafafi”, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVIII./ (Ankara 1970), 180-181; Harun Yıldız, *Kendi kaynakları ışığında Hâriciliğin doğuşu ve gelişimi*. (Ankara : Araştırma Yayınları, 2010), 208 s./46.

⁶⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu’fî Buhari, *Şahîhu’l-Buhârî: el-Câmi’u’s-şahîh*, 9 c. (Medine: Dâru Tavkî’n-Necat, 2001). İmâmetü’l-meftûn ve’l-mübtedi’, 10, h.no: 696, es-Sem’u ve’t-tâa li’l-imam, 93, h.no: 7142.

hâkimi Allah'tır; hakimiyet Allah'a aittir. Dolayısıyla hilâfet Kureyş de dahil olmak üzere hiç kimseye tahsis edilemez.⁶¹ Hâricî düşünce biçimi ekseriyetle İslâm'ı yaşamak, hâkim kılmak için hiyerarşik bir devlet yapılanmasının mecburi olmadığını kabul eder ve ideal bir toplumsal hayatı/eşitler topluluğunu hayal eder. Hâricîler, sonraki dönemlerde içlerindeki bazı görüş farklılıkları nedeniyle çeşitli fırkalara ayrılmışlardır.⁶²

Hâricîlere göre devlet başkanı zâlimse Kureyş'ten olsa dahi onun imâmeti geçerli değildir.⁶³ İşte isyan kültürlerinin kırılma noktası tam da burasıdır. Çünkü zâlim kimdir? Bir idareci ne zaman zâlim olur? Hâricî düşünce biçimine göre kendilerinin idealize etmiş oldukları İslâmî hayatın dışındaki herhangi bir yorum veya şekil esastan, asıldan sapma olduğundan ve böyle bir hayatı yaşayan devlet başkanı Allah'ın emirlerine karşı gelmiş olacağından aynı zamanda zâlimlerden olacaktır. Bu devlet başkanı zâlim sıfatını kazandıktan sonra da artık ona karşı isyan edilmesi kendileri açısından dinî bir vecibe haline gelecektir.⁶⁴ İşte Hâricî düşünce biçiminin İslâm tarihi boyunca sürekli isyan üretmesinin ana sebebi budur.

Hâricîler, Hz. Ali döneminde silahlı bir muhalif grup olarak tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren hiçbir halîfeye biat etmemişlerdir. Hattâ 41/661 yılında Hz. Hasan'ın hilâfet hakkından vazgeçip bütün Hicâz ehlinin Şîa'nın ve diğer kesimlerin Muâviye b. Ebî Süfyân'ın devlet başkanlığında toplandığı⁶⁵ ve kaynaklarda birlik yılı/senetü'l-cemâa olarak isimlendirilen dönemde bile biat etmemişlerdir.⁶⁶ Dolayısıyla devlet başkanının, her ne şekilde olursa olsun ister toplumsal mutabakatla ister toplumun çoğunluğunun tercihiyle veya başka bir şekilde göreve gelmesi onlar açısından bir anlam ifade etmemektedir. Geçerli olabilmesinin yegâne şartı, devlet başkanının kendilerinin idealize etmiş olduğu İslâmî düşünce şekline mensup olmasıdır. Aslında kendi ekollerine, kendi düşünce biçimlerine mensup olan birisi olsa dahi daha sonraki süreçte idealize etmiş oldukları düşünce biçiminin veya yönetim biçiminin dışına çıktığı anda ona karşı da silahlı isyanı meşru göreceklerdir. Yani makro anlamda kendileri gibi düşünmeyen toplumsal kesimleri dışladıkları gibi mikro anlamda da kendi içlerinde ittifak edememektedirler. Onun içindir ki devlete karşı veya buldukları bölgede yönetime karşı başlatmış oldukları isyanlarda başarılı olsalar dahi bir müddet sonra içlerindeki ihtilaflardan dolayı birbirlerine karşı savaşmaları her zaman ihtimal dâhilindedir.⁶⁷ Bundan dolayı Hâricî düşünce biçiminin toplumsal istikrarı sağlaması mümkün değildir. Kendi görüşlerini idealize etmeleri, iletişime/müzakereye kapalı olmaları, kendileri gibi düşünmeyen kişi ve gruplara karşı silah kullanmayı meşru görmeleri/tekfîr etmeleri istikrarın önündeki en büyük engellerdir.

Hâricî düşünce biçimi, Hz. Peygamber ve ashabının toplumsal sorunlara yaklaşım tarzlarından uzak olması, insanlık tecrübesine ve sosyal hayatın doğal akışına aykırı niteliği, kendisi dışındaki her türlü yorumu reddeden katı dini bakış açısı ve sürekli şiddet üretmesi gibi özelliklerinden ötürü İslâm dünyasında geniş halk kitleleri tarafından

⁶¹ Demircan, *Hâricîlerin Siyâsî Faaliyetleri*, 42.

⁶² Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri İbn Hazm, *el-Faşl fi'l-mîlel ve'l-ehvâ' ve'n-nihâl* (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, t.y.), 4: 72.

⁶³ Ebû'l-Hasan İbn Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak Eş'arî, *Maḳâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'l-htilâfû'l-muḳallîn* (Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1400), 1: 125.

⁶⁴ Demircan, *Hâricîlerin Siyâsî Faaliyetleri*, 43.

⁶⁵ Ṭaberî, *Tarihü't-Taberi*, 5: 160; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîḫ*, 3: 14.

⁶⁶ Ṭaberî, *Tarihü't-Taberi*, 5: 165.

⁶⁷ Demircan, *Hâricîlerin Siyâsî Faaliyetleri*, 207.

benimsenmediğinden kiteselleşememiştir. Âdil ve sosyal hayatın istikrarlı bir şekilde devam ettiği yönetimler altında yaşayan Müslüman halklar arasında kendilerine taraftar bulamamış olan Hâricî örgütler, son yüzyılda İslâm dünyasında yaşanan işgaller, Osmanlı Devleti'nin yıkılması, hilafetin kaldırılması, işgalcilerle iş birliği yapan yönetimler tarafından topluma uygulanan baskı ve şiddet sonrasında sempatizan kazanma noktasında tarih boyunca elde edemedikleri büyük bir fırsat yakaladılar.⁶⁸

Özellikle, Afganistan-İrak işgalleri ve Suriye iç savaşı esnasında Amerika'nın Müslüman kitlelere yaşattığı şiddeti⁶⁹ fırsat olarak değerlendiren DAİŞ ve türevi örgütler ilk önce işgalcileri, ardından Şiîleri, en sonunda da kendilerini desteklemeyen Sünnî direniş gruplarını hedef aldılar. Kendilerini desteklemeyen herkesin sahil dinden saptığını iddia ederek mürted ilan ettiler. Kendilerine alan açmak için de halk üzerinde etkili olan diğer cemaat mensuplarını tasfiye yoluna gittiler.⁷⁰

DAİŞ ve türevlerinin özellikle Irak ve Suriye'de gerçekleştirmiş olduğu eylemler sonrasında ortaya çıkan tablo, Hâriciliğin İslâm dünyasında tarih boyunca meydana getirmiş olduğu tahribatla⁷¹ büyük benzerlik arz etmektedir. Bunlar da tıpkı Hariciler gibi kendi düşüncelerinde olmayan yönetimleri tekfir etmekte ve şiddet eylemlerinden asla vazgeçmemektedir. Yine tıpkı Hâriciler gibi yönetimin adil olup olmaması, toplumun idareden memnuniyetinin bulunup bulunmaması gibi bir öncelikleri yoktur. Bu nedenle eylem yaptıkları devletlerde istikrarsızlığın ve tahribatın ana sebeplerinden biri olmuşlardır. Ortaya koymuş oldukları eylemler yüzünden geniş halk kitlelerinin yönetimden kaynaklanan mağduriyetlerinin insanlar tarafından dillendirilmesi imkânını da büyük oranda sabote etmişlerdir. Ayrıca oluşturmuş oldukları iç çatışma ortamı ve terör dalgası nedeniyle bölge devletlerinin dikkatlerinin iç güvenliğe dönmesinden dolayı dış güçlere karşı ülke savunması konusunda zaafiyet yaşanmasına da sebep olmuşlardır. Günümüzde Suriye ve Irak'a baktığımız zaman oluşan tablo bu tarihsel tecrübe ile büyük benzerlik göstermektedir. Çünkü daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi kendileri gibi düşünmeyen direniş gruplarına saldırarak onların işgalcilere veya diktatör yönetimlere karşı zayıf düşmelerine sebep olmuşlardır. DAİŞ'in Irak'ta faaliyet göstermiş olduğu sahanın Sünnî toplumun yoğun olarak yaşadığı yerler olması ve icra etmiş oldukları tedhiş eylemleri nedeniyle baskı altında olan Irak Sünnî toplumunun hak arayışlarını baltalamaları buna en somut örnektir.⁷² Aynı şekilde Suriye'de de Arap Baharı ile başlayan süreçte dikta yönetimine karşı halkın büyük çoğunluğunun isyanıyla direnişçiler ülkenin büyük bir kısmında hâkimiyetlerini sağlamışlarken, direnişçi gruplara saldırmışlar ve onların rejime karşı güçlerinin zayıflamasına neden olmuşlardır. Üstelik kendilerinin farklı ülke ve kültürlerden gelen toplama savaşçılardan meydana gelmeleri, kendi aralarında siyasal birlikteliğin bulunmaması ve başvurmuş oldukları tedhiş metotları nedeniyle dünya kamuoyunda terörizm endişesinin beslenmesine büyük katkıda bulunmuşlardır.⁷³ Bu

⁶⁸ Ali Rıza Akgün, *Günümüz Selefi Hâricî Akımın Şiddet Teolojisi* (İstanbul: Nida Yayınları, 2021), 352 s.: 70; Bozan, "Radikal Örgütlerin Ortaya Çıkmasında Batı Politikalarının Etkisi", 3.

⁶⁹ Güneş, "Şii Jeopolitiğinde Türkiye ile İran'ın Güç Mücadelesi", 67.

⁷⁰ Akgün, *Günümüz Selefi Hâricî Akımın Şiddet Teolojisi*, 352 S.: 321-323.

⁷¹ Demirçan, *Hâricîlerin Siyâsî Faaliyetleri*, 209-211.

⁷² Bozan, "Radikal Örgütlerin Ortaya Çıkmasında Batı Politikalarının Etkisi", 14; Karakaya, "Küresel Terörizmle Mücadele", 100; Kurt, "İrak ve Şam İslam Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Rolü", 409; Sarkan Salmanaska Abubaker, "Hilafet'ten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş: İŞİD", *Lectio Socialis* 3/2 (31 Temmuz 2019): 145.

⁷³ Abubaker, "Hilafet'ten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş", 153.

durum direnişi zayıflatmanın yanında işgalcilerin bölgeye müdahale etmesi için gerekçe oluşturmuştur.⁷⁴

Bu nedenle diyebiliriz ki bu örgütler, eylemlerini ister yabancı istihbarat örgütlerinin kontrolü ve yönlendirmesiyle⁷⁵ isterse de terör eylemleri dışında başka bir metot bilmemeleri ve Müslümanı tekfir etmek gibi Hâricî kodlarla hareket etmeleri nedeniyle yapmış olsunlar, neticede geniş Müslüman halk kitlelerinin meşru taleplerinin gerek zâlim yöneticiler gerekse işgalciler tarafından bastırılmasının meşruiyet kaynağı olmuşlardır.⁷⁶ Dolayısıyla geriye dönük olarak bakıldığında bu yapıların ortaya koymuş oldukları eylemlerin, terör örgütlerini kendi politikalarının/projelerinin hayata geçirilmesinde araç olarak kullanmaktan çekinmeyen işgalci güçlerin işlerini kolaylaştırmaktan başka hiçbir fonksiyonu olmamıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan kaosun sona erdirilememesinin sebepleri arasında bölgenin toplumsal yapısının aşiretlerden meydana gelmesi ve bunların rekabet içerisinde olması yadsınamaz bir gerçektir. Fakat bölgedeki kaosa çarpan etkisi yapan esas faktör ise Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki uzun vadeli hedeflerinin istikrarı öncelememesidir. Çünkü Amerikan kamuoyunda ve dış siyasetinde dominant etkiye sahip olan Evanjelik Tarikatı'nın eskatolojik hedefleri Ortadoğu coğrafyasında gerçekleşecektir. Bu hedeflerin gerçekleşebilmesi için de bölgede istikrara değil kaosa ihtiyaç vardır.

Bölgedeki kaosun diğer bir aktörü ideolojik Şîa'dır. Kendilerini hak, diğer Müslümanları sapkın olarak görmelerinden dolayı enerjilerini, ideolojilerini İslâm dünyasına kabul ettirmeye odaklanmışlardır. Gerçekleştirilen bütün siyasi/askerî eylemler bu amaca hizmet etmektedir.

Bölgedeki kaosu besleyen bir başka unsur ise bölgedeki işgal hareketlerine karşı oluşan toplumsal tepkiyi fırsat bilerek kendi ajandasını hayata geçirmeye çalışan tekfirî örgütlerdir. Bölgedeki kaos, istikrarsızlık, iç savaşlar, terörizm, katliam gibi olayların esas sorumlusu olarak sorgulanması gereken işgalci güçlerin faaliyetleri, bu örgütlerin gerçekleştirdikleri tedhiş eylemleri nedeniyle perdelenmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki bölgede huzur, güven ve istikrarın yeniden inşa edilebilmesi bu üç ideolojinin yıkıcı tesirlerinin ortadan kaldırılması ile mümkün olacaktır. Bu, toplumsal bir mutabakatla gerçekleşebilir ki Evanjelik işgalcilerin böyle bir uzlaşmayı kabul etmesi muhaldir. Öyleyse bölgeye ait yerel dinamiklerin ortak iradesi ile oluşacak insiyatifin müdahalesiyle işgalcilerin bölgeden uzaklaştırılması gerekecektir. Fakat tarihsel tecrübe bunun da pek mümkün olmadığını bize göstermiştir. Geriye bir tek seçenek kalıyor, o da bölgenin huzur ve istikrarını önceleyen güçlü bir siyasi otoritenin ortaya çıkarılmasıdır.

⁷⁴ Karakaya, "Küresel Terörizmle Mücadele", 101.

⁷⁵ Abdullah Manaz, "Daesh Terrorist Organization", *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi* 7/16 (23 Nisan 2020): 9.

⁷⁶ Ersin Aksoy, "Daiş ve Suriye İç Savaşında Daiş'in Rolü", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (15 Ağustos 2016): 39.

Kaynakça

- Abubaker, Sarkan Salmanaska. "Hilafet'ten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş: IŞİD". *Lectio Socialis* 3/2 (31 Temmuz 2019): 139-158.
- Akgün, Ali Rıza. *Günümüz Selefi Hâricî Akımın Şiddet Teolojisi*. İstanbul: Nida Yayınları, 2021.
- Aksoy, Ersin. "Daiş ve Suriye İç Savaşında Daiş'in Rolü". *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 2/2 (15 Ağustos 2016): 29-41.
- Alıcı, Mustafa. "Üç Kudüs: Kudüs'e Siyonist, Evanjelik ve Reel-Politik Yaklaşımlar". *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 6/15 (08 Mayıs 2018): 41-58.
- Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer. *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- Atasağun, Galip. "Hıristiyanlıkta Kıyâmet Alâmetleri ve Dünyanın Sonu". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8 (01 Eylül 1998): 111-140.
- Bedir, Şener Faruk. "Reformasyon'dan Günümüze Evanjelik Hıristiyanlık". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (18 Haziran 2014): 73-98.
- Bilgetürk, İrem. "İran'ın Suriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 2/2 (27 Aralık 2018): 398-438.
- Bozan, Fatma. "Radikal Örgütlerin Ortaya Çıkmasında Batı Politikalarının Etkisi". *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/Special Issue 1 (01 Ağustos 2016): 1-17.
- Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm Cu'fi. *Şahîhü'l-Buḥârî: el-Câmi'u's-şahîh*. 9 Cilt. Medine: Dâru Tavki'n-Necat, 2001.
- Buhari, Ömer Kemal. "(Dost) Düşmanlar: Hıristiyan Siyonizmde Antisemitizm ve Anti-İslamizm". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/3 (15 Aralık 2019): 1315-1330.
- Dabaşî, Hamid. *İslâm'da Otorite: Peygamber'in Gelişinden Emevî İdaresine Kadar*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Dağdeviren, Zülfü. "Işid'in Ortaya Çıkmasında Etkili Olan Küresel, Yerel Gelişmeler ve Işid'le Mücadele Stratejisi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31/1 (20 Ocak 2021): 301-316.
- Dalacoura, Katerina. "Ortadoğu'da Terörle Mücadele Aracı Olarak Demokrasi: Kandırmaca mı?" *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 8/32 (01 Aralık 2012): 101-114.
- Demircan, Adnan. *Hâricîlerin Siyâsî Faaliyetleri*. 3. Bs. İstanbul: Beyan Yay., 2021.
- Dündar, Haris Ubeyde. "'Medeniyetler Çatışması' Tezi Bağlamında 'Şii Hilali' Tartışmalarının Bir Değerlendirmesi". *Ortadoğu Etütleri* 11/1 (01 Haziran 2019): 42-63.
- Erol, Mehmet Seyfettin - Çelik, Kadir Ertaç. "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği". *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 2/2 (27 Aralık 2018): 14-45.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasan İbn Ebû Bişr Ali b. İsmail b. İshak. *Maḳâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'ḥtilâfû'l-muşallîn*. 1 c.'de 2 c. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1400.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. 6. Bs. Ankara: Selçuk Yayınları, 1996.
- Fırıncı, Yusuf. "The Expansion of Post-Secular Influence by Christian Denominations Such as Christian Zionists". *Journal of Analytic Divinity* 2/3 (15 Aralık 2018): 23-47.
- Fildiş, Ayşe Tekdal. "New Role for Religion in American Politics: How The Evangelical Church Is Shaping The Middle-Eastern Politics in Particular in The Israeli Palestinian Conflict". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 27/2 (30 Ekim 2018): 149-161.
- Gömbeyaz, Kadir. "Hâricîlerin Günümüzdeki Devamı İbâdîler mi, Selefilere mi? Metodik Bir Tartışma". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2016): 77-98.
- Gündüz, Şinasi. "Protestan Geleneğinde Yeni Hıristiyan Sağı Olarak Evanjelizm". *VIII. Kur'an Sempozyumu: Günümüz Dünyasında Müslümanlar, 14-15 Mayıs 2005*. 51-60. Ankara: Fecr Yayınları, 2006.
- Güneş, Ergin. "Şii Jeopolitiğinde Türkiye ile İran'ın Güç Mücadelesi". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74/1 (06 Şubat 2019): 57-88.
- Güngör, Nasuhi. "Şii Hilalinin Geleceği". *Eskiye*. 9 (28 Haziran 2008): 50-54.
- Hallsell, Grace. *Tanrı'yı Kıyamete Zorlamak: Armagedon, Hristiyan Kıyametçiliği ve İsrail*. İstanbul: Kim Yayınları, 2002.

- Harunoğlu, Nur Çetinoğlu. "Eisenhower'dan Obama'ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 74/4 (06 Aralık 2019): 1149-1182.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun el-Hadramî el-Magribî. *Târîhu İbn-i Haldûn*. Thk. Halil Şahade. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri. *el-Faşl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihâl*. 3 c'de 1-5. Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, t.y.
- İbn Hişâm, Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî Ebû Muhammed Cemaluddin. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrahim el-Ebyârî -Abdülhâfız eş-Şelebi. 2 Cilt. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Türkî. 1. Bs, 21 Cilt. Kahire: Dâru Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997.
- İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî. *eş-Tabakâtü'l-kübrâ = Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. Thk. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.
- İbn Tavus, Ebû'l-Kâsım Radiyyüddin Ali b. Musa b. Ca'fer. *el-Yakîn*. Beyrut: Müessesetu Dari'l-Kitab, 1413.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzuddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim. *el-Kâmil fi't-târîh*. Thk. Ömer Abdusselam Tedmurî. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitab el-Arabi, 1997.
- Kafâfî, Muhammed. "Abû Sa'id Muhammed b. Sa'id al-Kalhâtî'ye Göre Hâriciliğin Doğuşu". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Trc. Ethem Ruhi Fiğlalı 18 (Ankara 1970): 177-191.
- Karagüzel, Ahmet. "Yeni Yüzyılda ABD'nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi". *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi* 3/2 (13 Eylül 2020): 27-46.
- Karakaya, İskender. "Küresel Terörizmle Mücadele: Yerel, Bölgesel ve Küresel Güçlerin İşİD ile Mücadele Politikaları". *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9/1 (27 Mart 2020): 92-108.
- Karakuş, Girayalp. "Iran Real Politics and Political Motivation of Shiite". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2020): 110-124.
- Killioğlu, Mehmet Erkan. "Suriye İç Savaşı'ndaki Afganlar: İran Devrim Muhafızları Fatimiler Tugayı". *Ahi Evran Akademi* 2/1 (30 Haziran 2021): 11-22.
- Kummi, Ebu Halef el-. *Şii Firkalar = Kitâbü'l-makalat ve'l-fırak*. Trc. Hasan Onat - Sabri Hizmetli - Sönmez Kutlu - Ramazan Şimşek. Ankara: Ankara Okulu, 2004.
- Kurt, Selim. "İrak ve Şam İslam Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Rolü". *Ortadoğu Etütleri* 11/2 (30 Aralık 2019): 393-419.
- Küleynî, Ebû Cafer Sîkatü'l-İslâm Muhammed b Yakub b İshak. *el-Usûl mine'l-kâfî*. 8 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İslamiyye, 1388.
- Manaz, Abdullah. "Daesh Terrorist Organization". *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi* 7/16 (23 Nisan 2020): 58-79.
- Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1414.
- Muzaffer, Muhammed Rıza. *Akâidü'l-imâmiyye*. Necef: Matbaatu'n-Nu'mân, 1388.
- Niu, Song. "'İslam Devleti'ne Karşı Mücadelede ABD'nin Obama Yönetimi ile Rusya Arasındaki Uluslararası Oyun". *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 13/26 (30 Ekim 2017): 85-111.
- Öztürk, Mehmet. "Trump'ın Kudüs Kararının Bir Analizi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/4 (31 Aralık 2019): 2876-2905.
- Salihi, Emin. "Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve 'Şii Hilali' Söylemi". *Bilge Strateji* 3/4 (01 Haziran 2011): 183-202.
- Sonay, Ahmet. "20. Asırdan Günümüze Usûlî İmâmiyye-Nusayriyye İlişkisi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (25 Temmuz 2021): 834-859.
- Şehristânî, Ebû'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b Abdilkerîm b Ahmed. *el-Milel ve'n-nihâl*. 3 Cilt. Müessesetü'l-Halebî, 1961.
- Tabâtabâî, Allame Muhammed Hüseyin b Muhammed b Muhammed Hüseyin. *el-Mîzân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat, 1973.

- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. 2. Bs, 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.
- Temiztürk, Halil. "Anabaptistler ve Osmanlı, İnan ve Diyalog Perspektifinden Hristiyan-Müslüman İlişkileri". *Eskişeni*. 40 (20 Mart 2020): 181-198.
- Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b Ömer b Vakid el-Eslemi. *el-Megâzi*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-A'lemî, 1409.
- Yetim, Mustafa. "Şiddet Eğilimli ve Direniş Temelli Şii Aktivizmi: Hizbullah'ın Fikirselle ve Örgütsel Zemini". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 2/2 (18 Nisan 2016): 59-88.
- Yıldız, Harun. *Kendi Kaynakları Işığında Hariciliğin Doğuşu ve Gelişimi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2010.